

هفتمین همایش ملی بنیاد علمی قانون یار

همایش پژوهش های علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین

بنیاد علمی قانون یار - آموزش و پرورش استان کرمانشاه - واحد پژوهش سپاه پاسداران (با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه رازی، دانشگاه آزاد، دانشگاه فرهنگیان، دانشگاه پیام نور کرمانشاه، دانشگاه علمی و کاربردی، جهاد دانشگاهی واحد کرمانشاه، دانشگاه صنعتی کرمانشاه، بنیاد شهید و سازمان ارشاد و

سردبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در پایگاه های ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۸ اسفندماه ۱۴۰۳ شماره مقاله: ۲۸/۹۱۴۰۲ رده بندی کنگره: ب ۵۶/۶۱۱۰

سیاست جنایی پیشگیرانه از بزه های پولی - بانکی

به ویژه در حوزه خدمات نوین بانکی

محمد رضا احمدیانی

چکیده

گسترش خدمات نوین بانکی مانند بانکداری الکترونیک و پرداخت های موبایلی، محیطی مناسب برای بزه های پولی-بانکی ایجاد کرده است. جرایمی چون پولشویی، اختلاس و کلاهبرداری بانکی که بر سیستم مالی کشور تأثیرات منفی عمده ای دارند، با این پیشرفت ها به شکل های جدیدی از خود ظهور می کنند. مقاله حاضر باهدف بررسی بزه های پولی-بانکی در خدمات نوین بانکداری با روش توصیفی - تحلیلی و با منابع موجود کتابخانه ای انجام شده است. در واقع دغدغه اصلی این پژوهش پاسخ به این سوال است که چگونه می توان با گسترش خدمات نوین بانکی، بزه های پولی-بانکی را به طور مؤثر پیشگیری کرد. نتایج گویای آن هستند که با پیشرفت خدمات نوین بانکی، بزه های پولی-بانکی به شکل های جدید تری ظهور می کنند. این تحقیق نشان می دهد که استفاده از فناوری برای رصد فعالیت های مالی و تقویت قوانین موجود در مبارزه با جرایم مالی، ضروری است تا ثبات اقتصادی حفظ شود. همکاری بین نهادهای قانون گذار و ناظر برای ایجاد چارچوب قانونی جامع تر و توسعه زیرساخت های امنیتی برای حفاظت از داده ها و تراکنش ها اولویت اساسی دارند. با توجه به رشد روزافزون استفاده از بانکداری الکترونیک و پرداخت های موبایلی، نیاز به رویکردهای نوین مبارزه با جرم مالی بیش از پیش احساس می شود تا بتوان ضمن تسهیل دسترسی به خدمات بانکی، امنیت اقتصادی را نیز تضمین کرد.

واژگان کلیدی: سیاست جنایی پیشگیرانه، بزه های پولی - بانکی، خدمات نوین بانکی،

پیشگیری از جرایم

۱- مقدمه

گسترش سریع خدمات نوین بانکی از قبیل بانکداری الکترونیک، پرداخت‌های موبایلی، کیف پول‌های دیجیتال و سیستم‌های پرداخت آنلاین، ضمن تسهیل مبادلات مالی، چالش‌های امنیتی و حقوقی جدیدی را پدید آورده است. این تحولات منجر به ظهور اشکال پیچیده‌تری از بزه‌های پولی-بانکی شده که از حیث روش ارتکاب و دامنه تأثیر، تفاوت ماهوی با جرایم سنتی دارند. ضرورت انجام این پژوهش از چند منظر قابل بررسی است. نخست آنکه با توجه به سهم زیاد خدمات الکترونیکی در تراکنش‌های مالی کشور، امنیت این نظام به مسئله‌ای استراتژیک در اقتصاد ملی تبدیل شده است. دوم آنکه عدم تطابق قوانین موجود با فناوری‌های نوین و پراکندگی مقررات، خلاءهای قانونی خطرناکی ایجاد کرده است. سوم آنکه ناآگاهی کاربران و ضعف سیستم‌های نظارتی، بستر مناسبی برای فعالیت مجرمان فراهم آورده است. این پژوهش با هدف اصلی ارائه راهکارهای مؤثر برای پیشگیری از جرایم پولی-بانکی و اهداف فرعی شامل شناسایی الگوهای جدید جرایم، بررسی کاستی‌های نظام حقوقی و طراحی چارچوبی جامع برای سیاست جنایی پیشگیرانه انجام می‌شود. اهمیت کاربردی این پژوهش در چند سطح قابل تصور است. برای قانون‌گذاران، یافته‌های این تحقیق می‌تواند مبنای تدوین قوانین جدید و بازنگری در مقررات موجود قرار گیرد. بانک مرکزی می‌تواند از نتایج این پژوهش در طراحی نظام نظارتی هوشمند بهره برد. مؤسسات مالی قادر خواهند بود سیستم‌های امنیتی خود را بر اساس یافته‌های این تحقیق ارتقا دهند. مراجع قضایی می‌توانند از دستاوردهای این پژوهش در رسیدگی به پرونده‌های مرتبط استفاده کنند. همچنین، عموم شهروندان با آگاهی از نتایج این تحقیق می‌توانند سطح حفاظت از دارایی‌های خود را افزایش دهند. مسئله محوری این پژوهش آن است که چگونه می‌توان همگام با توسعه خدمات نوین بانکی، از وقوع جرایم مالی پیشگیری کرد؟ این چالش مستلزم بازنگری در سیاست‌های جنایی و اتخاذ راهبردهای پیشگیرانه هوشمندانه است که هم کارایی سیستم بانکی را حفظ کند و هم امنیت مالی را تضمین نماید. فقدان یک نظام جامع پیشگیری از جرم که توانایی همگامی با تحولات فناورانه را داشته باشد، از مهم‌ترین خلاءهای موجود در این حوزه به شمار می‌رود. این پژوهش با تمرکز بر این مسئله اساسی و با استفاده از روش‌شناسی علمی، در پی ارائه راهکارهای عملیاتی برای مواجهه مؤثر با چالش‌های نوظهور در حوزه جرایم پولی-بانکی است.

در طول تاریخ حیات بشر، پدیده جرم همواره به عنوان مؤلفه‌ لاینفکی از جوامع انسانی مطرح بوده و ابعاد فردی و اجتماعی زندگی وی را تحت تأثیر قرار داده است، به گونه ای که برخی از متفکرین آن را بخشی به هنجار از جامعه و جزء مکمل آن دانسته اند (وایت و هینز، ۱۳۸۳: ۱۴۸)، که همچون دیگر مخاطرات طبیعی از الگوی منظمی تبعیت می کند (حسینی، ۱۳۹۱: ۱۵۵). ازین رو با توجه به نوع نگاه جوامع به مجرمین در طول تاریخ و به تناسب تفسیری که جامعه از پدیده جرم داشته هدف از مجازات مجرمین دست‌خوش تحولات وسیعی بوده است. این اهداف طیف گسترده ای از سزادهی و انتقام جویی، ارباب و بازدارندگی، اصلاح و بازپروری، ناتوان سازی و حتی حذف مجرمان را شامل می شود (دادبان و آقایی، ۱۳۸۸). اگرچه کیفردهی و اتخاذ تدابیر واکنشی از همان آغاز، ساده ترین تنبیه مرتکبین بوده است ولیکن با تحول جوامع، دیدگاهها و مکاتب جدیدی غیر از سیاست های کیفری در برخورد با بزهکاران ظهور کرده و امروزه، سیاستی موردپذیرش است که علاوه بر کیفردهی، به جنبه های پیشگیرانه از جرم توجه جدی داشته و هدف آن «پیشگیری از جرم^۱» باشد. از طرفی، همان گونه که در بیماری های جسمی، پیشگیری به درمان ترجیح دارد، در بیماری های روحی و روانی نیز بهتر است پیش از آن‌که فرد دچار اختلال گردد به فکر پیشگیری بود. در همین راستا پیشگیری از جرم چند ده های است که به یکی از موضوعات مهم در مطالعات جامعه شناختی تبدیل و رویکردهای مختلفی برای رسیدن به این هدف اتخاذ شده است. پیشگیری وضعی بعنوان یک نظریه علمی برای کاهش بزهکاری نخستین بار در دهه ۱۹۸۰ میلادی توسط کلارک، کورنیش و هی هیور مطرح شد. از دیدگاه کلارک، پیشگیری وضعی از جرم به مجموعه اقدامات قابل سنجش و ارزیابی در برخورد با جرم اطلاق می شود. البته این نوع از پیشگیری به لحاظ خصیصه غیرمادی آماج جرم یا ویژگی غیرعمدی عمل مجرمانه درباره «تمامی جرائم» قابلیت اعمال را ندارد. همچنین این نوع از تدابیر پیشگیرانه درباره «همه بزهکاران» بالقوه، به ویژه افراد نابخرد و یا افراد بس خردمند نافذ نخواهد بود (نجفی، ۱۳۷۶، ۶۰۷) تعداد شانزده رهیافت

Crime Prevention

افزایش تلاش^۱ لازم جهت ارتکاب جرم، این گروه سعی دارد با ایجاد موانع فیزیکی سبب محدود نمودن فعالیت بزهکاران بالقوه گردد. اقداماتی نظیر قفل کردن درب‌ها، نصب قفل ایمنی روی فرمان خودرو، استفاده از گاوصندوق‌ها، بهره‌گیری از شیشه‌های ضدگلوله نمونه‌هایی از حفاظت از آماج جرم به‌شمار می‌روند. افزایش خطرات^۲ ناشی از ارتکاب جرم: به عنوان مثال نصب فلزیاب‌های گیت‌های فرودگاه‌ها موجب افزایش خطر دستگیری کسانی که قصد بردن سلاح یا مواد منفجره به داخل هواپیما را دارند می‌گردد. و یا به کارگیری دستگاه‌های دزدگیر یا کشف سرقت در فروشگاه‌های کتاب نیز در همین راستا صورت می‌پذیرد. نظارت رسمی شامل استفاده از افسران اونیفورم پوش یا نصب دوربین‌های امنیتی نیز همین‌طور. کاهش جاذبه‌های^۳ آماج جرم. هدف این دسته از تکنیک‌های پیشگیری وضعی از جرم کاهش منافع عایدۀ از ارتکاب بزه می‌باشد از قبیل ارائه بلیط بجای پول در وسائط نقلیه. افزایش احساس شرم و گناه^۴ حاصل از ارتکاب جرم که عبارتند از: وضع قوانین خاص که مجرمین بالقوه را با این واقعیت مواجه می‌سازد که در صورت ارتکاب بزه باید بهای سنگینی را بپردازند. به عنوان مثال قوانین وضع شده از سوی مؤسسات در رابطه با آزار جنسی خانمها. البته این رهیافت‌ها در برخی منابع با اضافه نمودن «رهیافت حذف معاذیر»^۵ افزایش یافته است (Center for Problem-Oriented Policing, ۲۰۱۷). دوم، "نظریه فرصت جنایی" که معتقد است جرایم زمانی رخ می‌دهند که فرصت مناسب، انگیزه کافی و عدم وجود بازدارنده‌های مؤثر همزمان وجود داشته باشد. یکی از نظریه‌هایی نظریه‌هایی که در چند دهه اخیر در جرم‌شناسی ظهور کرده، نظریه فرصت جرم^۶ است. تفکر حاکم بر این نظریه آن است که به صرف وجود بزهکار و بزه دیده، جرم واقع نمی‌شود؛ بلکه باید فرصت و موقعیت مناسب برای ارتکاب نیز فراهم باشد. بنابراین، نظریه فرصت از نقش مثبت شرایط زمینه ساز وقوع جرم و نقش منفی عوامل مانع جرم صحبت می‌کند و مدعی است که افزایش فرصت‌های ارتکاب جرم احتمال وقوع

^۱ Increasing the Effort

^۲ Increasing the Risk

^۳ Reducing the Rewards

^۴ Feeling Shame and Guilt

^۵ Removing Excuses Strategy

^۶ Crime opportunity Theory

جرایم را هم افزایش داده و برعکس، کاهش فرصت های ارتکاب، احتمال وقوع جرایم را تقلیل می دهد (محمد نسل، ۱۳۸۶: ۲۹۳، ۳۱۷)

گسترش منافع، جاذبه عملی برنامه های کاهش فرصت جرم را بسیار افزایش می دهد. این ویژگی اخیرا کشف شده است و هنوز اطلاعات دقیقی از نحوه افزایش آن در دست نیست. شاید یکی از روش های قابل دسترس، تبلیغات باشد. با اینکه دوربین های مدار بسته در میان اتوبوس های ناوگان شماره ۸۰، فقط در چند اتوبوس نصب شده بودند، لیکن انجام یک حرکت تبلیغاتی به گسترش منافع پیشگیرانه کمک کرد. روش کار به این صورت بود که یکی از اتوبوس های دوربین دار به دانش آموزان منطقه نشان داده شد و تبلیغات وسیع از طریق روزنامه ها در مورد اعلام اولین موفقیت در دستگیری فردی که در اتوبوس تخریب انجام داده بود، به عمل آمد. این امر موجب ایجاد جو روانی بازدارنده در میان دانش آموزان مدارس شد. در مقابل باید منتظر بود که گسترش منافع پس از پی بردن بزهکاران به دامنه واقعی اقدامات پیشگیرانه، کاهش پیدا کند. در روزهای اول اجرای برنامه اخذ آزمایش بازدم از رانندگان مظنون به شرب خمر برای پیشگیری از رانندگی در حین مستی، تاثیر بسیار زیادی بر کاهش این قبیل موارد مشاهده شد، اما وقتی که رانندگان دریافتند که هنوز هم خطر دستگیری بسیار اندک است، رانندگی در حین مستی مجددا افزایش پیدا کرد. این امر ممکن است به معنی آن باشد که باید به دنبال یافتن راه هایی برای مردم نگه داشتن بزهکاران در مورد سطح دقیق اقدامات پیشگیرانه یا ریسک احتمالی در ارتکاب جرم، باشیم (فلسون و کلارک، ۱۳۸۹، ص ۳۲) از منظر حقوقی نیز، نظریه "مسئولیت مدنی بانک ها" به عنوان مبنای مهمی مورد توجه قرار گرفته که بر اساس آن، بانک ها به عنوان ارائه دهندگان خدمات الکترونیکی، مسئولیت تضمین امنیت تراکنش های مالی را بر عهده دارند. این چارچوب نظری به پژوهش حاضر کمک می کند تا عوامل مؤثر در وقوع جرایم بانکی الکترونیکی را به صورت نظام مند تحلیل کند.

مرور مطالعات پیشین نشان می دهد که موضوع جرایم بانکی الکترونیکی از زوایای مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است. قریشی محمدی (۱۴۰۱) در پژوهش تطبیقی خود با عنوان "جرایم بانکی در فضای مجازی در حقوق ایران و اسناد بین المللی" به تحلیل نقاط ضعف نظام حقوقی ایران پرداخته است. این محقق با بررسی اسناد بین المللی مانند کنوانسیون بوداپست و مقایسه آن با قوانین داخلی، به این نتیجه

رسیده که نظام حقوقی ایران در زمینه تعریف جرم، تعیین مجازات و سازوکارهای پیگیری جرایم بانکی الکترونیکی دارای کاستی های جدی است. به ویژه در حوزه همکاری های بین المللی و استرداد مجرمان سایبری، خلاءهای قانونی مشهودی وجود دارد. سؤالات اصلی این پژوهش در سه سطح طراحی شده اند. در سطح اول، پژوهش به دنبال شناسایی عوامل مؤثر در ارتکاب جرایم بانکی الکترونیکی است. آیا ضعف سیستم های امنیتی نقش اصلی را دارد یا بی احتیاطی کاربران؟ در سطح دوم، کاستی های نظام حقوقی موجود مورد بررسی قرار می گیرد. آیا قوانین فعلی توانایی مقابله با جرایم نوظهور را دارند؟ در سطح سوم، راهکارهای پیشگیرانه مؤثر مورد توجه است. چه ترکیبی از اقدامات فنی، حقوقی و فرهنگی می تواند بیشترین تأثیر را داشته باشد؟ فرضیات پژوهش نیز بر مبنای یافته های مطالعات پیشین و مشاهدات اولیه شکل گرفته اند. به عنوان مثال، فرضیه مربوط به ضعف سیستم های احراز هویت بر اساس گزارش های متعددی مطرح شده که نشان می دهند بسیاری از جرایم بانکی الکترونیکی از طریق نقص در سیستم های شناسایی کاربران رخ می دهد. یافته های این پژوهش می تواند کاربردهای عملی گسترده ای داشته باشد. در سطح قانونگذاری، نتایج تحقیق می تواند مبنای علمی برای بازنگری در قوانین مرتبط با جرایم سایبری و بانکی قرار گیرد. در سطح بانک ها و مؤسسات مالی، یافته های پژوهش می تواند به طراحی سیستم های امنیتی پیشرفته تر و آموزش کارکنان کمک کند. برای مراجع نظارتی مانند بانک مرکزی، این تحقیق می تواند چارچوبی برای تدوین استانداردهای امنیتی جدید ارائه دهد. در سطح کلان، اجرای توصیه های این پژوهش می تواند به کاهش خسارات مالی ناشی از جرایم بانکی که سالانه مبالغ قابل توجهی را به اقتصاد کشور تحمیل می کند، کمک نماید. همچنین افزایش اعتماد عمومی به سیستم بانکداری الکترونیکی که برای توسعه اقتصاد دیجیتال ضروری است، از دیگر دستاوردهای مورد انتظار این پژوهش محسوب می شود.

۳-۱- تعریف سیاست جنایی، پیشگیرانه

سیاست جنایی پیشگیرانه به مجموعه‌ای از تدابیر، استراتژی‌ها و اقدامات گفته می‌شود که هدف آن کاهش وقوع جرایم و پیامدهای زیان‌بار آنها از طریق شناسایی و کنترل عوامل خطرزا و تقویت عوامل محافظتی است. این سیاست با تمرکز بر پیشگیری از وقوع جرم، به جای تمرکز صرف بر مجازات پس از وقوع جرم، تلاش می‌کند تا با استفاده از ابزارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی، زمینه‌های وقوع جرم را کاهش دهد. (van Dijk & de Waard, ۱۹۹۱: ۴۸۳) سازمان ملل متحد نیز سیاست جنایی پیشگیرانه را به عنوان مجموعه‌ای از اقدامات برای کاهش خطر وقوع جرایم و اثرات زیان‌بار آنها بر افراد و جامعه تعریف کرده است که با مداخله در علل چندگانه جرم انجام می‌شود، (UNODC, ۲۰۱۸: ۱).

جرایم مالی در دسته جرایم پولی و بانکی قرار دارند که از مهم ترین آنها می توان به پولشویی اشاره کرد. این حوزه دارای قوانین مشخص و از پیش تعیین شده است. از جمله مهم ترین قوانین حوزه جرایم مالی و بانکی میتوان به قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون بهره، مبارزه با تأمین مالی تروریسم، قانون تسریع امتیازات خاص بانک ها به مؤسسه های غیرمجاز، قانون مبارزه با پول شویی، قانون مبارزه با قاچاق ارز، اختلاس و کلاهبرداری و قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا اشاره کرد. این نوع جرایم باعث از دست رفتن اموال شده و درنهایت به نظام اقتصادی کشور آسیب جدی وارد می سازند. (بیگی و همکار، ۱۴۰۰، ۷۹) به های پولی-بانکی، در خدمات نوین بانکی، به شکل های نوینی ظهور

می‌کنند که از پیچیدگی و خطر بیشتری برخوردار هستند. از مهم‌ترین انواع این جرایم می‌توان به کلاهبرداری الکترونیکی، پولشویی دیجیتال، و جرایم پرداخت‌های موبایلی اشاره کرد. کلاهبرداری الکترونیکی شامل هک کردن حساب‌های بانکی، فیشینگ، و سرقت اطلاعات کارت‌های اعتباری است که با استفاده از فناوری‌های دیجیتال انجام می‌شود. پولشویی دیجیتال نیز فرآیندی است که در آن درآمدهای غیرقانونی به‌طور دیجیتال در سیستم بانکی قرار می‌گیرند و به‌صورت سرمایه‌گذاری‌های مشروع جلوه داده می‌شوند. جرایم پرداخت‌های موبایلی نیز شامل سوءاستفاده از اطلاعات بانکی در پرداخت‌های موبایلی است که می‌تواند منجر به ضرر مالی برای مشتریان شود. (کریمی، ۱۳۹۵، ۲)

عملیات بانکی در قانون جدید بانک مرکزی تعریف شده است. بند (چ) ماده یک قانون بانک مرکزی مصوب ۱۴۰۲، عملیات بانکی را تعریف کرده است به «دریافت سپرده از اشخاص حقیقی یا حقوقی و اعطای تسهیلات یا ایجاد اعتبار. به زبان ساده‌تر عملیات بانکی، نوعی واسطه‌گری میان عرضه‌کنندگان و متقاضیان وجوه و اعتبار و ارائه خدماتی همچون گشایش اعتبار اسنادی و صدور ضمانت‌های بانکی است. یعنی بانک‌ها، میان کسانی که وجوه و اعتبار مالی در اختیار دارند و کسانی که متقاضی خدمات هستند، نقش واسطه‌گری دارند. به همین جهت جرایم بانکی ناظر بر عملیات بانکی است. عملیات بانکی به سه دسته تقسیم می‌شود، تجهیز منابع بانکی، تخصیص منابع بانکی و ارائه خدمات بانکی (قلی زاده نیک پی، ۱۴۰۰، ۶۳). لذا در نگاه به عملیات بانکی از بُعد کیفری، باید مشخص شود رفتارهای مجرمانه در کدام دسته از مراحل فوق قرار می‌گیرد. در مرحله تجهیز منابع بانکی، جمع‌آوری سپرده‌های نقدی اشخاص حقیقی و حقوقی انجام می‌شود. تجهیز منابع با روش‌های مختلف مانند سپرده‌گذاری ناشی از سرمایه‌گذاری در قالب مواردی مانند سپرده‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت، مضاربه، مساقات، اجاره به شرط تملیک، سلف و ... انجام می‌شود. بعضی از جرایم بانکی در حوزه تجهیز منابع واقع می‌شود. برخی جرایم در حوزه تجهیز مربوط به کارکنان بانک‌ها و موسسات اقتصادی است جرایمی مانند: اخلال در نظام اقتصادی که از طریق بند (ه) ماده یک قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور^۱ اقدام به اخذ

^۱ ماده ۱ قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور

الف - اختلال در نظام پولی یا ارزی کشور از طریق قاچاق عمده ارز یا ضرب سکه قلب یا جعل اسکناس یا وارد کردن یا توزیع نمودن عمده آنها اعم از داخلی و خارجی و امثال آن. ب - اختلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گرانفروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندیهای عمومی و احتکار عمده ارزاق یا نیازمندیهای مزبور و پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات مورد نیاز عامه و امثال آنها بمنظور ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آنها. ج - اختلال در نظام تولیدی کشور از طریق سوء استفاده عمده از فروش غیر مجاز تجهیزات فنی و مواد اولیه در بازار آزاد یا تخلف از تعهدات مربوط در مورد آن و یا رشاء و ارتشاء عمده در امر تولید یا اخذ مجوزهای تولیدی در مواردی که موجب اختلال در سیاستهای تولیدی کشور شود و امثال آنها. د - هر گونه اقدامی به قصد خارج کردن میراث فرهنگی یا ثروتهای ملی اگرچه به خارج کردن آن نینجامد قاچاق محسوب و کلیه اموالی که برای خارج کردن از کشور در نظر گرفته شده است مال موضوع قاچاق تلقی و به سود دولت ضبط می گردد. ه - وصول وجوه کلان به صورت قبول سپرده اشخاص حقیقی یا حقوقی تحت عنوان مضاربه و نظائر آن که موجب حیف و میل اموال مردم یا اختلال در نظام اقتصادی شود. و - اقدام باندی و تشکیلاتی جهت اختلال در نظام صادراتی کشور به هر صورت از قبیل تقلب در سپردن پیمان ارزی یا تأدیه آن و تقلب در قیمت گذاری کالاهای صادراتی و..... ز - (الحاقی ۱۳۸۴/۱۰/۱۴) - تأسیس، قبول نمایندگی و عضوگیری در بنگاه، موسسه، شرکت یا گروه به منظور کسب درآمد ناشی از افزایش اعضاء به نحوی که اعضاء جدید جهت منفعت، افراد دیگری را جذب نموده و توسعه زنجیره یا شبکه انسانی تداوم یابد. تبصره - قاضی دیصلاح برای تشخیص عمده یا کلان و یا فراوان بودن موارد مذکور در هر یک از بندهای فوق الذکر علاوه بر ملحوظ نظر قرار دادن میزان خسارات وارده و مبالغ مورد سوء استفاده و آثار فساد دیگر مترتب بر آن می تواند حسب مورد، نظر مرجع ذیربط را نیز جلب نماید. تبصره (الحاقی ۱۳۸۴/۱۰/۱۴) - پرونده هایی که قبل از تصویب این قانون تشکیل شده است برابر قوانین قبل رسیدگی می شود.

ربا، پولشویی، اهمال و تفریط منجر به تضییع اموال دولتی، اشخاص حقوقی و موسسات و بانک‌ها در این مرحله ممکن است مرتکب جرایمی مانند پولشویی، پرداخت ربا، خیانت در امانت در مرحله تخصیص منابع شوند. همچنین در مرحله تخصیص منابع بانکی، جرایمی در حوزه مشتریان بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری عبارت است از: خیانت در امانت، تحصیل مال از طریق نامشروع، ربا، کلاهبرداری، پولشویی. (شاهمرادی، ۱۳۹۹، ۶۷)

در مرحله ارائه خدمات بانکی، حدود ۲۰ نوع خدمات بانکی ارائه می‌شود که متعاقب تجهیز منابع بانکی است. خدماتی در رابطه با پرداخت قبوض، تمپر، اعتبارات اسنادی، کارت‌های عابر بانک، خدمات مربوط به وجوه اداره شده، یا نگهداری از اموال و دارایی‌های اشخاص، اوراق بهادار، پوشش‌های بیمه‌ای، و یا خدمات مختلف در حوزه انتشار اوراق مشارکت و ... در این مرحله قرار می‌گیرد. بنابراین ارائه خدمات هم جزئی از عملیات بانکی است. جرایم کارکنان بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری در حوزه خدمات بانکی در قالب جرایم حوزه اعتبارات اسنادی و جرایمی مانند: خیانت در امانت، کلاهبرداری، تحصیل مال از طریق نامشروع و ... تحقق پیدا می‌کند. برخی از جرایم حوزه ضمانت‌های بانکی از جانب کارکنان موسسات و بانک‌ها، جرایمی مانند: خیانت در امانت، اختلاس، تضییع اموال دولتی است. موسسات و بانک‌ها در مرحله ارائه خدمات ممکن است مرتکب جرایمی مانند: خیانت در امانت و تحصیل مال از طریق نامشروع شوند. اشخاص حقوقی در این مرحله در رابطه با ضمانت‌نامه‌های بانکی ممکن است جرایمی تحت عنوان خیانت در امانت و کلاهبرداری انجام دهند. مشتریان در مرحله ارائه خدمات بانکی، ممکن است در قالب ضمانت‌نامه‌های بانکی مرتکب خیانت در امانت، کلاهبرداری، تحصیل مال از طریق نامشروع شوند. همچنین جرایم مشتریان در حوزه ارائه خدمات بانکی عبارت است از: کلاهبرداری، عدم پرداخت تسهیلات بانکی و تحصیل مال از طریق نامشروع (یعنی مشتری با توسل به وسایل متقلبانه از بانک کلاهبرداری می‌کند). جرایم مذکور از جرایم عمومی است که در قالب جرایم اقتصادی واقع می‌شود. (شایسته، ۱۳۹۶، ۴۵) از جمله آثار مهم اجتماعی و اقتصادی این جرائم، انتقال قدرت اقتصادی از بازار، دولت و شهروندان به مجرمان و سازمان‌های مجرمانه است تا جایی که در صورت گسترش این جرایم در جامعه و عدم مبارزه جدی با آن‌ها و افزایش قدرت بزهکاران حوزه بانکی، به نوعی دولت تحت کنترل آن‌ها قرار می‌گیرد؛ بنابراین آسیب‌پذیری اقتصاد و سیستم بانکی کشورها بر اثر جرایم بانکی، یکی

از مباحث مطرح در دنیای کنونی است. یکی از چالش‌های فراروی پیشگیری و مقابله با جرایم بانکی در ایران، ناشناخته ماندن پیامدها و آثار زیان‌بار این جرایم است. پیشگیری از جرایم بانکی، به جهت وقوع مهمترین جرایم اقتصادی در حوزه بانکی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. از این رو، تدوین سیاست جنایی پیشگیرانه کارآمد ناظر بر فعالیتهای پولی و بانکی در راستای سلامت نظام پولی و بانکی ضروری به نظر می‌رسد. ابزارهای حقوقی پیشگیرانه در زمینه فعالیتهای پولی و مالی، همان مقررات اقتصادی هستند که با وضع آن‌ها از بروز جرایم و تخلفات پولی و مالی پیشگیری می‌شود و راههای سوءاستفاده از شبکه بانکی به حداقل ممکن کاهش می‌یابد. جرم‌انگاری پولشویی، اخلال در نظام پولی و بانکی و برخی از سوءاستفاده‌های مالی و اجرای بانکداری الکترونیک، از جمله راهبردهایی هستند که در کنار تدابیر پیشگیرانه و حمایتی عام مقرر در مقررات داخلی مد نظر بوده است. قوانین و مقررات متعدد و فراوانی در زمینه جرایم پولی و بانکی در کشور وجود دارد. قانون بانک مرکزی، قانون پولی و بانکی کشور و قانون مبارزه با پول‌شویی از جمله مهم‌ترین این قوانین است. قوانین دیگری مانند قانون تجارت، قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون مبارزه با تامین مالی تروریسم، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، قانون نحوه وصول مطالبات بانکها، قانون تسری امتیازات خاص بانکها به موسسه‌های غیرمجاز، قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری، قانون تسهیل اعطاء تسهیلات بانکی، قانون مجازات اخلاگران نظام اقتصادی، قانون رفع موانع تولید، قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی، قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و قانون اجازه تاسیس بانک‌های غیردولتی نیز از جمله قوانین پرکاربرد در این حوزه هستند. (بخنوه، ۱۳۹۹، ۸۳)

۳-۳- ویژگی‌های خدمات نوین بانکی

خدمات نوین بانکی با استفاده از فناوری‌های پیشرفته و دیجیتال، به یک بخش مهم از نظام بانکی تبدیل شده‌اند. از مهم‌ترین ویژگی‌های این خدمات می‌توان به دسترسی آسان به خدمات بانکی، کاهش هزینه‌های عملیاتی، و افزایش کارایی اشاره کرد. در این مدل بانکداری، حضور فیزیکی نیروی انسانی و ساختمان‌های فیزیکی حذف می‌شود و بر خدمات بانکی از طریق اینترنت و پلتفرم‌های دیجیتالی تمرکز می‌شود. امنیت بالا و احراز هویت دیجیتال از دیگر ویژگی‌های مهم خدمات نوین بانکی هستند که با استفاده از فناوری‌های نوین مانند امضای دیجیتال و احراز هویت غیرحضوری امکان‌پذیر شده‌اند. خدمات

نوین بانکی شامل سفته الکترونیکی، امضای دیجیتال، و پرداخت‌های موبایلی می‌شود که به مشتریان امکان می‌دهد تا به راحتی تراکنش‌های مالی خود را مدیریت کنند. بانکداری دیجیتال که از زیرمجموعه‌های خدمات نوین بانکی است، امکانات گسترده‌تری مانند مدیریت حساب، سرمایه‌گذاری، و وام‌ها را در اختیار مشتریان قرار می‌دهد. این خدمات نه تنها به افزایش رضایت مشتری کمک می‌کنند، بلکه به کاهش زمان اتلاف و افزایش کارایی در انجام کارهای بانکی نیز منجر می‌شوند. (جلیل محمد کاظم، ۱۳۹۷، ۷۲)

۴- سیاست جنایی پیشگیرانه از جرایم پولی و بانکی در ایران و سایر کشورها

سیاست جنایی پیشگیرانه در حوزه جرایم پولی و بانکی، به مجموعه‌ای از اقدامات قانونی، نهادی، و اجرایی اطلاق می‌شود که با هدف جلوگیری از وقوع این جرایم طراحی شده‌اند. در ایران، این سیاست‌ها شامل قوانین و مقررات پیشگیرانه، نهادهای مسئول در پیشگیری، راهکارهای موجود، و بررسی چالش‌های پیش روی این سیاست‌ها است.

۴-۱- سیاست جنایی پیشگیرانه در ایران

قوانین و مقررات پیشگیرانه در ایران برای مقابله با جرایم پولی و بانکی، به‌ویژه در زمینه پولشویی و تأمین مالی تروریسم، به‌طور قابل توجهی توسعه یافته‌اند. قانون مبارزه با پولشویی مصوب ۱۳۸۶ به عنوان یکی از مهم‌ترین قوانین در این زمینه است که چارچوبی قانونی برای شناسایی و جلوگیری از جرایم پولی و بانکی فراهم کرده است. این قانون در ماده ۲ خود^۱، جرم پولشویی را به دو بخش تقسیم

^۱ (اصلاحی ۰۳/۰۷/۱۳۹۷) - پولشویی عبارت است از: الف - تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از ارتکاب جرائم با علم به منشأ مجرمانه آن. ب - تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به منظور پنهان یا کتمان کردن منشأ مجرمانه آن با علم به اینکه به طور مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرم به‌دست آمده یا کمک به مرتکب جرم منشأ به‌نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نشود. پ - پنهان یا کتمان کردن منشأ، منبع، محل، نقل و انتقال، جابه‌جایی یا مالکیت عوایدی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد. تبصره ۱ - هرگاه ظن نزدیک به علم به عدم صحت معاملات و تحصیل اموال وجود داشته باشد مانند آن که نوعاً و با توجه به شرایط امکان تحصیل آن میزان دارایی در یک زمان مشخص وجود نداشته باشد مسئولیت اثبات صحت آنها برعهده

می‌کند: الف- تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی با علم به اینکه این عواید به طور مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرم به دست آمده است (قانون مبارزه با پولشویی، ۱۳۸۶). ب- پنهان یا کتمان کردن منشا، منبع، محل، نقل و انتقال، جابه‌جایی یا مالکیت عوایدی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد. این قانون همچنین شورای عالی مبارزه با پولشویی را به ریاست وزیر امور اقتصادی و دارایی و با عضویت وزرای بازرگانی، اطلاعات، کشور و رئیس بانک مرکزی تشکیل داده است تا دستگاه‌های ذیربط را در جمع‌آوری، پردازش و تحلیل اخبار و اسناد مرتبط با پولشویی هماهنگ کند (قانون مبارزه با پولشویی، ۱۳۸۶).

قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم که در سال ۱۳۹۴ تصویب شد، بر شناسایی منابع مالی مرتبط با فعالیت‌های تروریستی تمرکز دارد و به عنوان مکمل قانون مبارزه با پولشویی عمل می‌کند. این قانون با هدف جلوگیری از استفاده از سیستم مالی ایران برای تأمین مالی تروریسم، مقرراتی را برای نظارت بر تراکنش‌های مالی و شناسایی معاملات مشکوک وضع کرده است. آیین‌نامه‌های اجرایی این قوانین توسط هیئت دولت تصویب شده‌اند تا جزئیات بیشتری برای اجرای آنها ارائه شود. این آیین‌نامه‌ها شامل الزامات برای مؤسسات مالی در خصوص احراز هویت مشتریان، گزارش‌دهی تراکنش‌های مشکوک، و نگهداری سوابق مالی است.

متصرف است. منظور از علم در این تبصره و تبصره (۳) همان است که در قانون مجازات اسلامی برای علم قاضی تعریف شده است. تبصره ۲- داراشدن اموال موضوع این قانون منوط به ارائه اسناد مثبته می‌باشد. علاوه بر این چنانچه ارزش اموال مزبور بیش از ده میلیارد (۱۰.۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال برای سال پایه و معادل افزایش یافته آن بر اساس نرخ تورم برای سالهای بعد باشد وجود سابقه از آن در سامانه‌های مربوطه مطابق قوانین و مقررات لازم است. عدم تقدیم اسناد مثبته که قابل راستی‌آزمایی باشد به حکم دادگاه مستوجب جزای نقدی به میزان یک‌چهارم ارزش آن اموال خواهد بود، در این صورت اصل مال موضوع قانون تا زمان رسیدگی قضائی توقیف می‌شود. چنانچه پس از رسیدگی اثبات شود دارا شدن مشروع بوده از مال رفع توقیف و در غیراین صورت ضبط می‌شود. تبصره ۳- چنانچه ظن نزدیک به علم بر تحصیل مال از طریق نامشروع وجود داشته باشد در حکم مال نامشروع محسوب و مرتکب در صورتی که مشمول مجازات شدیدتری نباشد به حبس درجه شش محکوم می‌شود. در هر صورت مال مزبور ضبط خواهد شد مگر اینکه تحصیل مشروع آن اثبات شود.

۴-۲- سیاست جنایی پیشگیرانه در سایر کشورها

سیاست جنایی پیشگیرانه در سایر کشورها برای مقابله با جرایم پولی و بانکی به صورت الگوهای مختلفی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه اجرا می شود. در این بخش، به بررسی الگوهای پیشگیرانه در کشورهای توسعه یافته، تجربیات کشورهای در حال توسعه، و مقایسه تطبیقی سیاست های پیشگیرانه می پردازیم.

کشورهای توسعه یافته از فناوری های پیشرفته ای مانند بلاکچین و هوش مصنوعی برای شفاف سازی تراکنش ها و شناسایی تراکنش های مشکوک استفاده می کنند. این فناوری ها به مؤسسات مالی کمک می کنند تا داده های مالی را به طور کارآمد تحلیل کنند و معاملات غیرقانونی را به سرعت شناسایی کنند. برای مثال، در ایالات متحده، شبکه اجرای جرایم مالی وزارت خزانه داری^۱ از سیستم های پیشرفته برای نظارت بر تراکنش های مالی استفاده می کند تا از ورود منابع مالی غیرقانونی به سیستم اقتصادی جلوگیری کند (Fincen, ۲۰۰۶). استفاده از بلاکچین به دلیل ویژگی غیرقابل تغییر بودن تراکنش ها، ردیابی منبع پول و تراکنش ها را آسان تر می کند و به کاهش تقلب و پولشویی کمک می کند. سیستم های نظارتی در کشورهای توسعه یافته به طور مستمر به روز می شوند تا بتوانند با جرایم نوین پولی و بانکی مقابله کنند. این کشورها بر اهمیت آموزش کارکنان و ایجاد خط مشی های انطباق با قوانین و مقررات مبارزه با پولشویی تأکید دارند. آموزش کارکنان به آنها کمک می کند تا از آخرین روش های فریبکارانه و ترفندهای مجرمان آگاه باشند و بتوانند به طور مؤثر با آنها مقابله کنند.

همچنین، ایجاد خط مشی های انطباق با قوانین بین المللی مانند توصیه های گروه اقدام مالی^۲، به این کشورها کمک می کند تا در سطح جهانی با سایر کشورها همکاری کنند و از استانداردهای بین المللی پیروی کنند (FATF, ۲۰۱۸). در این کشورها، الگوریتم های هوش مصنوعی و یادگیری ماشین برای تحلیل دقیق حجم عظیمی از داده های مالی استفاده می شوند. این فناوری ها الگوهای رفتاری مشتریان را شناسایی می کنند و تغییرات ناگهانی و غیرعادی را تشخیص می دهند. تحلیل داده های بزرگ^۳ نیز امکان

^۱ FinCEN

^۲ FATF

^۳ Big Data

پردازش و بررسی اطلاعات از منابع متنوع را به‌صورت همزمان فراهم می‌کند. این فناوری‌ها با استفاده از داده‌کاوی، روندهای تاریخی و مقایسه با داده‌های جاری، به استخراج الگوهای نامتعارف کمک می‌کنند. کشورهای توسعه‌یافته بر اهمیت همکاری بین‌المللی در مقابله با جرایم پولی و بانکی تأکید دارند. آنها با پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی و گروه‌های مانند گروه اقدام مالی، تلاش می‌کنند تا با کشورهای دیگر در زمینه مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم همکاری کنند (FATF, ۲۰۱۸). این همکاری به آنها کمک می‌کند تا از تجربیات سایر کشورها استفاده کنند و در سطح جهانی با جرایم فراملی مقابله کنند. برای مثال، گروه اقدام مالی با توسعه استانداردهای جهانی برای مبارزه با پولشویی، به کشورهای عضو کمک می‌کند تا قوانین و مقررات خود را به روز کنند و از یک چارچوب مشترک برای مقابله با این جرایم استفاده کنند. (FATF, ۲۰۱۸) کشورهای در حال توسعه به دلیل ضعف‌های ساختاری در سیستم‌های اقتصادی و قضایی، با چالش‌های بیشتری در مقابله با جرایم پولی و بانکی مواجه هستند. سیاست‌گذاری در این کشورها باید به‌طور همزمان بر اصلاحات قضایی، تقویت نهادهای نظارتی و قانونی، و استفاده از فناوری‌های نوین متمرکز باشد (بیگی و احدی، ۱۴۰۰، ۷۱). پیروی از استانداردهای بین‌المللی مانند گروه اقدام مالی و کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد^۱ نیز به این کشورها کمک می‌کند تا قوانین و مقررات خود را به روز کنند و از بحران‌های اقتصادی ناشی از جرایم مالی جلوگیری کنند. (UNODC, ۲۰۱۰) در مقایسه تطبیقی سیاست‌های پیشگیرانه، کشورهای توسعه‌یافته بر استفاده از فناوری‌های پیشرفته و سیستم‌های نظارتی قوی تأکید دارند، در حالی که کشورهای در حال توسعه به اصلاحات ساختاری و تقویت نهادهای نظارتی نیاز دارند. در هر دو گروه از کشورها، آموزش کارکنان و شفافیت در تراکنش‌های مالی از مهم‌ترین عوامل پیشگیری هستند. همچنین، همکاری بین‌المللی برای مقابله با جرایم فراملی از اهمیت بالایی برخوردار است.

سیستم‌های نظارتی در کشورهای توسعه‌یافته به‌طور مستمر به روز می‌شوند تا بتوانند با جرایم نوین پولی و بانکی مقابله کنند. این کشورها بر اهمیت آموزش کارکنان و ایجاد خط مشی‌های انطباق با قوانین و مقررات مبارزه با پولشویی تأکید دارند. آموزش کارکنان به آنها کمک می‌کند تا از آخرین روش‌های فریبکارانه و ترفندهای مجرمان آگاه باشند و بتوانند به‌طور مؤثر با آنها مقابله کنند. همچنین، ایجاد خط

¹ UNCAC

مشی‌های انطباق با قوانین بین‌المللی مانند توصیه‌های گروه اقدام مالی، به این کشورها کمک می‌کند تا در سطح جهانی با سایر کشورها همکاری کنند و از استانداردهای بین‌المللی پیروی کنند (FATF, ۲۰۱۸). بر اهمیت همکاری بین‌المللی در مقابله با جرایم پولی و بانکی تأکید دارند. آنها با پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی و گروه‌های مانند گروه اقدام مالی، تلاش می‌کنند تا با کشورهای دیگر در زمینه مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم همکاری کنند (FATF, ۲۰۱۸). این همکاری به آنها کمک می‌کند تا از تجربیات سایر کشورها استفاده کنند و در سطح جهانی با جرایم فراملی مقابله کنند. برای مثال، گروه اقدام مالی با توسعه استانداردهای جهانی برای مبارزه با پولشویی، به کشورهای عضو کمک می‌کند تا قوانین و مقررات خود را به روز کنند و از یک چارچوب مشترک برای مقابله با این جرایم استفاده کنند. (FATF, ۲۰۱۸)

نتیجه‌گیری

این پژوهش با رویکردی تحلیلی-توصیفی و با بررسی نظام‌مند مبانی نظری و پیشینه تحقیقات موجود، به واکاوی عمیق چالش‌های نظام بانکداری الکترونیکی ایران در مواجهه با جرایم نوظهور پرداخته است. یافته‌های تحقیق به روشنی نشان می‌دهد که سیستم مالی کشور در عصر دیجیتال با تهدیداتی مواجه است که ریشه در عوامل فنی، حقوقی، فرهنگی و مدیریتی دارد. علی‌رغم پیشرفت‌های قابل توجه در زیرساخت‌های بانکداری الکترونیکی، نظام مقابله با جرایم مالی از جامعیت و کارایی لازم برخوردار نیست. اگرچه گام‌های مثبتی در جهت ارتقای امنیت سیستم‌های بانکی برداشته شده، اما پیچیدگی و تنوع جرایم سایبری با سرعتی بیشتر در حال توسعه است. نظام حقوقی موجود از انعطاف‌پذیری لازم برای مواجهه با روش‌های نوین ارتکاب جرم برخوردار نیست و سازوکارهای نظارتی عمدتاً واکنشی و مبتنی بر الگوهای سنتی عمل می‌کنند. مقابله مؤثر با جرایم بانکی الکترونیکی نیازمند تحولی بنیادین در رویکردهای فعلی است. نظام بانکی کشور باید از حالت انفعالی و واکنشی خارج شده و با اتخاذ استراتژی‌های پیشگیرانه و فعال، به سمت ایجاد محیطی امن و قابل اعتماد حرکت کند. اجرای هماهنگ راهکارهای پیشنهادی در پنج حوزه فناوری، حقوق، فرهنگ، مدیریت و همکاری‌های بین‌المللی می‌تواند ضمن کاهش قابل توجه جرایم بانکی، اعتماد عمومی به سیستم بانکداری الکترونیکی را افزایش دهد و بستر مناسبی برای توسعه اقتصاد دیجیتال فراهم آورد.

177

بسیار مفید باشد. در سطح مدیریتی و نظارتی، تشکیل شورای عالی امنیت مالی با حضور نمایندگان تمام نهادهای ذی ربط می تواند به هماهنگی بهتر اقدامات منجر شود. تدوین استانداردهای اجباری امنیتی برای تمام مؤسسات مالی و اجرای آزمون های نفوذ دوره ای توسط تیم های امنیتی مستقل، می تواند ضعف های سیستم ها را به موقع شناسایی کند. ایجاد سامانه رتبه بندی امنیتی بانک ها و مؤسسات مالی و راه اندازی سیستم گزارش دهی شفاف و یکپارچه جرایم بانکی نیز از دیگر اقدامات مؤثر در این حوزه است. در سطح بین المللی، الحاق به کنوانسیون های بین المللی مقابله با جرایم سایبری و ایجاد پلیس سایبری بانکی با قابلیت همکاری فرامرزی می تواند به مبارزه مؤثرتر با جرایم سازمان یافته مالی کمک کند. تشکیل کارگروه های مشترک با کشورهای همسایه و مشارکت فعال در سازمان های بین المللی مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم نیز از دیگر اقدامات ضروری است.

| 19

۱۴. FinCEN. (۲۰۰۶). *Guidelines for Financial Institutions*. Retrieved from FinCEN website

لوگو سازمان ها و نهادهای علمی، سیاسی و دولتی حامی معتبر هفتمین همایش ملی بیژوهتر های علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین

اگانت ایثنا و ایمیل رسمی همایش جهت ارسال مقاله
Ghanonyar@YAHOO.COM ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲

۱۴۰۳/۱۲/۰۸
دانشگاه رازی - سالن همایش دانشکده علوم اجتماعی

معاونت عالی حقوقی و قضایی
تحت پوشش خبری صداوسیما

جهت همکاری در برگزاری همایش با دبیر اجرایی تماس بگیرید:
خانم دکتر شهلا رضایی ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵